

Κωνσταντίνα Γογγάκη

επίκουρος καθηγήτρια Φιλοσοφίας του Αθλητισμού, ΤΕΦΑΑ Πανεπιστημίου Αθηνών, υπότροφος μεταπτυχιακών σπουδών Πανεπιστημίου Κοπεγχάγης

Αθλητισμός και καπιταλισμός. Η δομική τους αναλογία*Η δομική αναλογία μεταξύ αθλητισμού και καπιταλισμού*

Αποδεχόμενος κανείς την ύπαρξη μιας θεμελιώδους δομικής αναλογίας ανάμεσα στην οργάνωση και τη λειτουργία μιας ορισμένης μορφής κοινωνίας και σε μια κοινωνικοποιημένη δραστηριότητα, κατ' επέκταση αποδέχεται και την ύπαρξη αυτής της συνάφειας ανάμεσα στην αναπτυγμένη καπιταλιστική κοινωνία και στον αθλητισμό. Αν θεωρηθεί πως η βασική αρχή που διέπει αυτή τη λειτουργία, ως συνέπεια της επιδίωξης του κέρδους, είναι η αποδοτικότητα, τότε και ο αθλητισμός μπορεί να χαρακτηριστεί σαν δόγμα, το οποίο αντιμετωπίζει τον άνθρωπο υπό το πρίσμα της βιομηχανικής εκμηχάνισης, επισημαίνει ο Ζαν-Μαρί Μπρομ.¹ Η ανάπτυξη του αθλητισμού συνδέεται, επομένως, στενά με εκείνην της καπιταλιστικής βιομηχανικής εκμηχάνισης. Ο σύγχρονος αθλητισμός θα μπορούσε μάλιστα να θεωρηθεί ως η τυπική σωματική δραστηριότητα μιας βιομηχανικής κοινωνίας, καθώς αντανακλά τα θεμελιώδη γνωρίσματά της, τα οποία είναι:

1. Φ. Γκαντερέ/Π. Λαγκιγιομί/Ζ. Μπερτό/Ζ.-Μ. Μπρομ, *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση*, μτφρ. Γιόλα Γεωργαντζή, εκδ. Ουτοπία, Αθήνα 1982, σελ. 11 κ.ε. (πρωτότυπη έκδ.: G. Berthaud/J.-M. Brohm/Fr. Gantheret/P. Laguillaumie, *Sport, culture et répression*, Libraire François Maspero, Παρίσι 1972).

Εμπορευματικός αθλητισμός

Η ουσία του σύγχρονου αθλητισμού είναι ο ανταγωνισμός, ο οποίος του προσδίδει και τον συγκεκριμένο χαρακτήρα του. Ο ανταγωνισμός επιβάλλει τους ορισμένους στην παραγωγή κανόνες ως εξωτερικούς καταναγκαστικούς νόμους. Βάση του είναι η προσωπική ιδιοποίηση του κέρδους και, επομένως, η εναγώνια προσπάθεια του μεμονωμένου ατόμου να επικρατήσει με κάθε τρόπο στο προσκήνιο προκειμένου να υπάρξει. Ως άμεση συνέπεια έχει τη σύγκρουση, την παραποίηση των ανθρώπινων σχέσεων και το κυνήγι του μύθου της επιτυχίας. Στην πραγματικότητα, μέσω του αθλητισμού μετατίθεται ο κοινωνικός ανταγωνισμός στο επίπεδο της μη άμεσα παραγωγικής δραστηριότητας, τηςσχόλης, αλλά με μια μορφή αλλοτριωμένου παιχνιδιού. Έτσι, ως έμμεση συνέπεια έχει τη διαστρέβλωση του ενστίκτου για παιχνίδι με τον ανταγωνισμό, και, επομένως, την αλλοτρίωση του ελεύθερου χρόνου.²

Εκλεκτική κατάταξη

Η κλιμακωτή ταξική διάταξη ατόμων και ομάδων στην κοινωνική ιεραρχία συνιστά τον θεμέλιο λίθο της κατεστημένης τάξης πραγμάτων. Η ελπίδα της επιτυχίας συντηρεί την κοινωνική συνοχή, ενώ το πρόσχημα της ιεραρχίας καθαγιάζει επίσημα την ανισότητα μεταξύ των ανθρώπων και γίνεται το στήριγμα του κατεστημένου. Στη σύγχρονη καπιταλιστική κοινωνία όλοι οι τομείς, δηλαδή ο κρατικός μηχανισμός, ο στρατός, το πανεπιστήμιο, η Εκκλησία, η δημόσια διοίκηση, υπακούουν στον γραφειοκρατικό κανόνα της «επιλογής». Το άτομο ελπίζει –με μια ελπίδα που συντηρείται εντέχνως– να διακριθεί και να ξεχωρίσει. Με τον ίδιο τρόπο, ο αθλητής ελπίζει να ανέλθει στην κορυφή της πυραμίδας και να καταταγεί ανάλογα με την αξία του.³ Ο αθλητισμός καθιερώνει πάνω απ' όλα την ιεραρχία των αξιών στη βάση της ορατής πραγματικότητας. Επιπλέον, ο αυτοδημιούργητος αθλητής, που προοδεύει βασισμένος στην ισχυρή θέληση και την επιμονή του, έχει περάσει με ιδεολογικούς όρους από όλες τις διαβαθμίσεις της δόξας. Η σταδιακή του ανέλιξη, από απλό αθλητή σε περιφερειακό, σε πρωταθλητή, μέχρι και σε ολυμπιονίκη, αντιπροσωπεύει την τάση κοινωνικής αντικειμενοποίησης των αξιών.⁴ Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει με τις καλύτερες ταινίες, τα μουσικά

2. Στο ίδιο, σελ. 11-15. Πβ. J.-F. Nys, «Το παζάρι των μεταλλίων», στο *Ο αδυσώπητος πόλεμος των σπορ*, Αφιερώματα *Le Monde diplomatique*, εκδ. Δρομέας 1997, σελ. 15-17 (ελλην. έκδ. του *Manière de voir* της *Le Monde diplomatique*, τεύχ. 12: *Le Sport c'est la guerre*).

3. Ζ.-Μ. Μπρομ & Μ. Περελμάν, *Ποδόσφαιρο. Μια συγκινησιακή πανούκλα*, εκδ. Μαύρη Λίστα, Αθήνα 1999, σελ. 59 (πρωτότυπη έκδ.: J.-M. Brohm & M. Perelman, *Le Football, une peste émotionnelle*, Les Editions de la Passion, Παρίσι 1998).

4. «Αντικειμενοποιώ» σημαίνει κάνω κάτι συγκεκριμένο, ώστε να υπόκειται σε μελέτη, εδώ όμως ο όρος «αντικείμενο» χρησιμοποιείται με τη σημασία του άψυχου, που ανήκει στον εξωτερικό κόσμο, του

CD, τα βιβλία με τις μεγαλύτερες πωλήσεις, τους πιο δημοφιλείς πολιτικούς ή καλλιτέχνες, και γενικά τους τομείς καθολικής αναγνώρισης. «Ο αθλητισμός συμμετέχει σε αυτή τη νευρωτική ιδεολογία της με κάθε τίμημα αποτίμησης, ή της “αναγνωρισμένης αξιοποίησης”», παρατηρεί ο Μπρομ.⁵

Το αθλητικό «προϊόν» ως κριτήριο της παραγωγής

Σε μια εμπορευματική οικονομία, την αντικειμενοποίηση της παραγωγής εκπροσωπεί στην αγορά το εμπόρευμα ή προϊόν, ενώ μέτρο της ανάπτυξης της παραγωγής είναι η ποσότητα των εμπορευμάτων. Ο σύγχρονος αθλητισμός, όχι μόνο γεννήθηκε παράλληλα με την καπιταλιστική βιομηχανική κοινωνία, αλλά και στην ανάπτυξή του εισήγαγε σταδιακά τη μέτρηση, δηλαδή την ποσοτική αντικειμενικότητα. Η πρωταρχική σημασία του σύγχρονου ανταγωνιστικού αθλητισμού είναι το αποτέλεσμα, ή μάλλον η μέτρηση του παραχθέντος αποτελέσματος. Όλη η αξία του πρωταθλητή καθορίζεται από τη νίκη του, η συνολική δραστηριότητά του εξαρτάται από τις επιδόσεις του – ή, αλλιώς, ο αθλητής αξίζει όσο και το αποτέλεσμά του. Η κρίση, επομένως, μετατρέπεται σε αντικειμενικό γεγονός, με συνέπεια την αποθέωση του ποσοτικού. Το ποσοτικό γίνεται άμεσα αντιληπτό, καθώς είναι γενικώς αποδεκτό και έχει αξία για όλο τον κόσμο. Δημιουργείται, έτσι, μια αδιαμφισβήτητη προσωπικότητα, που αντιπροσωπεύει τον πρώτο ή τον δυνατότερο: ο πρωταθλητής. Ο πρωταθλητής, εισάγοντας τον ποσοτικοποιημένο χρόνο, έχει κατ’ ουσίαν ενσωματώσει τον εμπορευματικό, δηλαδή τον μισθωμένο χρόνο της εργασίας ή την εργασιακή δραστηριότητα, η οποία μετριέται και αμείβεται αντικειμενικά. Ο χρόνος καθίσταται το παν, το άπαν, ενώ ο άνθρωπος δεν είναι παρά ο φορέας του χρόνου, το μηχάνημα που μεταφέρει το προϊόν του μέσα σε ένα ορισμένο χρονικά αποτέλεσμα. Δεν τίθεται πλέον, ως εκ τούτου, θέμα ποιότητας, καθώς η ποσότητα, μόνο, καθορίζει την αποτίμηση. Η εισαγωγή του χρόνου και της αποδοτικότητας που τον συνοδεύει αντανάκλα τη διαδικασία αντικειμενοποίησης της εργασίας, ενώ ο χρόνος που μετράει τα ρεκόρ είναι χρόνος ορθολογικός, μηχανικός και γραμμικός.⁶

πράγματος, όπως δηλ. εμφανίζεται στην ελληνική γλώσσα από τον 19ο αιώνα: βλ. Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 2004, λ. «αντικείμενο», «αντικειμενοποιώ».

5. Γκαντερέ κ.ά., *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση*, ό.π., σελ. 15-17. Πβ. Κ. Γογγάκη, «Ο κερδώςος χαρακτήρας του αθλητισμού», *Αρχαιολογία & Τέχνες*, 2002, τεύχ. 83, σελ. 77-81.

6. Γκαντερέ κ.ά., *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση*, ό.π., σελ. 17-20. Πβ. D. Rousseau, «Η επιλογή της Ατλάντας αποθέωση ενός στυγνού οικονομικού πνεύματος», στο *Ο αδυσώπητος πόλεμος των σπορ*, ό.π., σελ. 26-28.

Η ελιτίστικη επιλογή των αθλητών

Μια χώρα που επιθυμεί να θεωρείται αναπτυγμένη αρχίζει την αναζήτηση των εκλεκτών νέων για τον αθλητισμό από νωρίς. Η ανεύρεση των νέων που θα διαπρέψουν στον αθλητισμό, ανεβάζοντας τη χώρα τους στο βήθρο των νικητών, οφείλει να γίνει μεθοδικά, με όλους τους αναγκαίους κανόνες επιλογής. Οι όροι αυτοί έχουν σχέση καταρχήν με το σωματότυπο του νέου, δηλαδή το σχήμα και τη μορφή του σώματος, καθώς επίσης με την ηλικία, το βάρος και τα σωματικά του προσόντα. Συνάπτεται τότε ένα σιωπηρό συμβόλαιο για την πιστή τήρηση του προτεινόμενου προγράμματος προπόνησης και για την προετοιμασία για τους αγώνες, με ενδόμυχο στόχο την επίτευξη της διάκρισης η οποία θα εκτοξεύσει τον συγκεκριμένο αθλητή στη σφαίρα της ανταγωνιστικότητας. Το «ρεκόρ» είναι ο απαράβατος όρος προκειμένου να θεωρηθεί ο αθλητής ανταγωνιστικός, και για την απόκτησή του έχει πρωτίστη σημασία η πειθαρχία και η ακριβής εκτέλεση των εντολών, ακόμη και στις μικρότερες λεπτομέρειες. Η μεθοδική επιλογή των αθλητών ή αθλητικός σταχανοβισμός,⁷ ο οποίος, μάλιστα, γεννάει και το μύθο του υπερανθρώπου, γίνεται εν μέσω μεγάλης προσφοράς και ανταγωνισμού για τη διεκδίκηση μιας θέσης στην ομάδα των ελίτ αθλητών.⁸

Η επίδοση ως αποτέλεσμα της «τεχνικοποίησης» του αθλητικού έργου. Η αύξηση της σωματικής αποδοτικότητας ως αποτέλεσμα της τεχνικής αποδοτικότητας⁹

Ένα ακόμη δομικό γνώρισμα της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι η ανάπτυξη της τεχνολογίας με στόχο την εντατικοποίηση της παραγωγής. Στην οικονομία του κέρδους, το ενδιαφέρον για την παραγωγικότητα της εργασίας έχει καθαρά ιδιοτελή χαρακτήρα και αφορά τη δημιουργία της σχετικής υπεραξίας, που συνεπάγεται την αύξηση της αποδοτικότητας των παραγωγικών δυνάμεων. Η αρχή της αποδοτικότητας, δηλαδή η ολοένα και πιο ταχύρρυθμη

7. Ο «σταχανοβισμός», η άμιλλα για την αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής, αποτέλεσε πρότυπο στη Σοβιετική Ένωση για το σύστημα της «σοσιαλιστικής άμιλλας» στην εργασία. Για την ηθική σημασιοδότηση του «αθλητικού σταχανοβισμού» (έλεγχος, κυριαρχία, αποδοτικότητα, αγώνας, οδύνη), βλ. Γκαντερέ κ.ά., *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση*, ό.π., σελ. 149-150.

8. Πβ. Γογγάκη, «Ο κερδώς χαρακτήρας του αθλητισμού», ό.π., σελ. 77-81· Γκαντερέ κ.ά., *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση*, ό.π., σελ. 65.

9. Ο όρος «τεχνικοποίηση» χρησιμοποιείται για να δηλώσει τη διαδικασία που σχετίζεται με την εφαρμογή συγκεκριμένης τεχνικής στον αθλητισμό. Αποδοτικότητα θεωρείται η δράση εκείνου που παράγει έργο το οποίο αποφέρει κέρδος, η αποτελεσματική επένδυση έργου: πβ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό*, ό.π., λ. «αποδοτικός».

παραγωγή, αποτελεί ακριβώς τη δομική αρχή της καπιταλιστικής οικονομίας, ενώ κινητήριο μοχλός της είναι η τεχνική εκμηχάνιση. Η ιδέα της αποδοτικότητας, την οποία εισήγαγε το καπιταλιστικό σύστημα, αφορά τη σχέση μεταξύ χρόνου, εργασίας και παραγωγής, και θέτει ως αρχή την αύξηση της παραγωγικότητας με τη βελτίωση της τεχνικής. Οι τεχνικές μέθοδοι παρέχουν αυτή καθαυτή τη βάση της προόδου και των παραγωγικών επιτευγμάτων. Η τεχνικοποίηση της παραγωγής είναι ιδιαίτερα εμφανής στον τομέα του αθλητισμού, όπου η ανθρώπινη σωματική πρόοδος αντικειμενοποιείται με την πρόοδο των αθλητικών επιδόσεων. Η πρόοδος αυτή είναι γραμμική, σταθερή και ανιούσα, και επί του παρόντος κανείς δεν μπορεί να προβλέψει μέχρι πού μπορεί να οδηγηθούν οι αθλητικές επιδόσεις. Οι τελευταίες χαίρουν αναγνώρισης, θαυμασμού και εκτίμησης σε τέτοιο βαθμό, ώστε η κατάρριψη του ολυμπιακού ρεκόρ να αποτελεί τεκμήριο αδιαμφισβήτητης προόδου. Η έννοια της ανάπτυξης και της προόδου στον αθλητισμό είναι, επομένως, περίπου ταυτόσημη με την επίτευξη ολυμπιακών ή παγκόσμιων επιδόσεων, η οποία συνδέεται με μια σταθερή προσπάθεια βελτίωσης της τεχνικής.¹⁰

Η τεχνική αποτελεί το βασικό μέσο για την τελειοποίηση, ενώ η σωματική πρόοδος ισούται με την άνοδο των επιδόσεων. Η ανθρώπινη πρόοδος, επομένως, τοποθετείται στη βάση ενός συγκεκριμένου γεγονότος, το οποίο προσδιορίζεται επακριβώς από το μέτρο, το δευτερόλεπτο, το κιλό ή το γραμμάριο. Η τεχνική και σωματική εξάσκηση των αθλητών αποδέχεται δομικά το θεμελιώδες αξίωμα της καπιταλιστικής παραγωγής, την ορθολογικοποίηση, δηλαδή την ηθική αποδοχή, μέσω του συστηματικού υπολογισμού. Οι κινήσεις του ανθρώπινου σώματος, μέσω της εντατικής προπόνησης, συστηματοποιούνται και αυτοματοποιούνται, παρόμοια με τις τυποποιημένες, μονότονες και μηχανοποιημένες κινήσεις κάθε εργαζόμενου. Ο πρωταθλητισμός, βασισμένος στην ομοιόμορφα επαναλαμβανόμενη εκτέλεση και στην εμπέδωση της τεχνικής, αποτελεί τον ακραίο, ίσως, μηχανικό ορθολογισμό της φυσικής ανθρώπινης κίνησης. Ο αθλητισμός είναι, και εδώ, η θεωρία και η πρακτική του σώματος ως μέγιστη αποδοτικότητα και, κατά συνέπεια, η διαστροφή του παιχνιδιού με τη συστηματική εισαγωγή της σωματικής αποδοτικότητας.¹¹

10. Γκαντερέ κ.ά., *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση*, ό.π., σελ. 20 κ.ε., 41 κ.ε.

11. Στο ίδιο, σελ. 20-23.

Η «εκμηχάνιση» της ανθρώπινης προσωπικότητας¹²

Η δέσμευση και αλλοτρίωση του προσωπικού χρόνου

Το πλησίασμα της τελειότητας και η βελτίωση της αποδοτικότητας έχουν αφαιρέσει από τον άνθρωπο-αθλητή το μέγιστο τμήμα –αν όχι ολόκληρο– του πολύτιμου προσωπικού του χρόνου. Ο κόσμος του όλος επικεντρώνεται, με ένα είδος νευρωτικής ιδεολογίας, στο αποτέλεσμα του αθλητικού του έργου, δηλαδή στο ρεκόρ. Η σωματική αποδοτικότητα προϋποθέτει αυστηρά ωράρια, συστηματική εξάσκηση, πολύωρη προπόνηση και έναν αθλητή που φτάνει στα όρια του δεσμώτη. Η προπόνηση γίνεται ολοένα και πιο εντατική, ενώ η τεχνικοποίηση, προκειμένου να επιτευχθεί η απόρριψη των μη χρησιμων κινήσεων, είναι συνεχώς αυξανόμενη. Ο αθλητής προπονείται ακατάπαυστα, κι ακόμη και στην περίπτωση που επιτύχει τον μεγάλο στόχο της κατάρριψης ενός ρεκόρ, διακατέχεται από την αγωνία να το διατηρήσει. Το σύνολο της πραγματοποιημένης συνολικά εργασίας του έχει συχνά λάβει γιγαντιαίες διαστάσεις, με ανάλογη μείωση της ελευθερίας, της φαντασίας και της ευχαρίστησης. Ο ελεύθερος χρόνος, η αυθόρμητη επιλογή, η ψυχαγωγία και ο αυτοσχεδιασμός έχουν αποκτήσει τη μορφή του εξαναγκασμού και της αλλοτρίωσης, έχοντας γίνει «βιοπορισμός» ή «βιοτεχνισμός».¹³

Ο κατακερματισμός της ανθρώπινης ολότητας

Η αφοσίωση με την οποία επιβάλλεται ο αθλητής να υπηρετεί την ιδέα της αποδοτικότητας δεν του περιορίζει απλά την ελευθερία, αλλά τον απομακρύνει σταδιακά από την ίδια του τη φύση και από την αίσθηση του εαυτού του ως ολότητας. Η εξειδίκευση μετατρέπει τον αθλητή σε αυτοματοποιημένο εξάρτημα (ρομπότι), ενώ και οι σωματικές ασκήσεις είναι ταυτόσημες με τις κινήσεις της μηχανής. Ο αθλητής αντιλαμβάνεται τις κινήσεις του σώματός του σαν αποσπασματικές και στερεότυπες, και σαν κινητικά κλισέ, λες και είναι μηχανισμοί, παρόμοια όπως ο εργαζόμενος αντιλαμβάνεται τις κινήσεις του διαχωρισμένες από το σύνολο της προσωπικότητάς του. Αυτό θεωρείται κάτι αναπόφευκτο, καθώς η αυξανόμενη ορθολογικοποίηση της εργασίας την αποσυνθέτει σε επιμέρους χειρισμούς. Οι σωματικές κινήσεις τεμαχίζονται, στιλιζάρονται και αυτονομούνται, προκειμένου να κωδικοποιηθούν. Η ανθρώπινη φυσική κίνηση εντάσσεται στο μηχανοποιημένο σύστημα, και ο αθλητής υποτάσσει το σώμα του στον υπολογισμό, παρόμοια όπως και ο καπιταλιστής υποτάσσει στον υπολογισμό την παραγωγή του. Το αθλητικό

12. «Εκμηχάνιση» ως όρος σημαίνει την εισαγωγή μηχανικού εξοπλισμού στην παραγωγή, βλ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό, ό.π.*, λ. «εκμηχάνιση».

13. Γκαντερέ κ.ά., *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση, ό.π.*, σελ. 23-24.

σώμα υποβιβάζεται σε μηχανικό όργανο που υπακούει στους νόμους της κινηματικής και της βαρύτητας, ενώ η καθαυτή οργανικότητά του εξαλείφεται, και ολόκληρο μετατρέπεται σε τεχνικό εργαλείο. Το ανθρώπινο σώμα γίνεται, κατά συνέπεια, αντιληπτό από καθαρά εργαλειακή άποψη και εντάσσεται σε μια αφηρημένη, μαθηματική χωροχρονικότητα, κατά την οποία ακόμη και ο παλμός της καρδιάς δεν αποτελεί πλέον την υπαρξιακή αποτύπωση των βιωμένων συναισθημάτων του, αλλά ένα όργανο καταμέτρησης της αυξομείωσης των αθλητικών σφυγμών.¹⁴

Η εξωτερίκευση των αθλητικών ικανοτήτων

Η αθλητική υπερεξειδίκευση, την οποία συνεπάγεται η αρχή της αποδοτικότητας, εντείνει τον επιμερισμό του αθλητή καθώς στον αθλητισμό, όπως και στην εργασία, το ολικό άτομο καταμερίζεται σε εξαρτήματα μιας επιμέρους εργασίας. Και στις δύο περιπτώσεις, της υπερεξειδίκευσης και της αποδοτικότητας, υπάρχει μια ιδιότητα ή ένα σύνολο ιδιοτήτων το οποίο αποσπάται από το όλον της προσωπικότητας, αντικειμενοποιείται σε σχέση με αυτήν και γίνεται «πράγμα». Οι αθλητικές ικανότητες, κατά συνέπεια, μετατρέπονται σε πράγματα τα οποία ο αθλητής αξιοποιεί στην αθλητική αγορά, συγκρίνοντάς τα με άλλα ομοειδή εμπορεύματα, χάρη στη μεσολάβηση του ανταγωνισμού. Ο αθλητής δεν είναι πλέον ο φορέας των ικανοτήτων του, καθώς αυτές δεν συνδέονται πια μόνο με την οργανική ενότητα του ατόμου, αλλά αναπτύσσονται από μόνες τους την εξωτερική τους νομιμότητα. Οι αθλητικές ικανότητες εμφανίζονται, συνεπώς, σαν αντικείμενα, τα οποία κατέχει ο άνθρωπος και τα εξωτερικεύει, όπως ακριβώς και τα διάφορα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου. Η αθλητική αλλοτρίωση αυτού του τύπου κορυφώνεται με την ασφάλιση των ποδιών, των χεριών ή άλλων επιμέρους «πολύτιμων» μερών των αθλητών.¹⁵

Η αλλοτρίωση του σύγχρονου πρωταθλητή και η μηχανιστική ηθική των προτύπων επιτυχίας

Η ιδέα της αλλοτρίωσης ή της αποξένωσης εκφράζει την απώλεια κάποιου βασικού συστατικού του ανθρώπου, που έχει ως αποτέλεσμα τον εκφυλισμό και, κατ' επέκταση, την υποβάθμιση της οντότητάς του ως προσώπου. Ειδικά στην κοινωνία του 20ού και του 21ου αιώνα, η αλλοτρίωση του ανθρώπου σημαίνει την απομάκρυνσή του από τον εαυτό του και, πιο συγκεκριμένα,

14. Στο ίδιο, σελ. 23-25.

15. Στο ίδιο, σελ. 25-26. Για τη «φетиχοποίηση» του ποδιού του ποδοσφαιριστή, βλ. Μπρομ & Περελμάν, *Ποδόσφαιρο, ό.π.*, σελ. 42.

από τις ίδιες τις ιδιότητες, τις ενέργειες και τις σχέσεις του, οι οποίες πλέον του παρουσιάζονται σαν να πρόκειται για ιδιότητες και ενέργειες πραγμάτων ανεξάρτητων από αυτόν, που τον καταδυναστεύουν.¹⁶

Ο Ζαν-Ζακ Ρουσσώ μεταχειρίστηκε την ιδέα της αλλοτρίωσης για να εκφράσει την εκ μέρους του ανθρώπου, ως μέλους της κοινωνίας, παραχώρηση προς την κοινότητα τμήματος των δικαιωμάτων του, τα οποία ανήκαν στη δικαιοδοσία του εκ φύσεως. Εκείνοι, ωστόσο, που καθιέρωσαν την ιδέα της αλλοτρίωσης ήταν ο Γκέοργκ Βίλχελμ Φρήντριχ Χέγκελ, ο Λούντβιχ Φόουερμπαχ και ο Καρλ Μαρξ. «*Η αλλοτρίωση του εργάτη*», επισήμανε ο Μαρξ, «σημαίνει ότι η εργασία του είναι έξω απ' αυτόν, ανεξάρτητη απ' αυτόν, ξένη προς αυτόν και ότι μετατρέπεται σε μια αυτόνομη απέναντί του δύναμη. Εξάλλου, σημαίνει ότι η ζωή που πρόσφερε στο αντικείμενό του έρχεται σε αντίθεση με τον εαυτό του, είναι εχθρική και ξένη προς αυτόν». Μεταξύ του δημιουργού και του δημιουργήματός του παρατηρείται, συνεπώς, μια απόσταση, ένα χάσμα. Ένας ζωγράφος, π.χ., ο οποίος αναγκάζεται για βιοποριστικούς λόγους να πουλήσει ένα πίνακά του σε κάποιον πλούσιο, δεν μπορεί στη συνέχεια να απολαύσει το δημιούργημά του, ενώ, αντίθετα, ο αγοραστής διαθέτει αυτή τη δυνατότητα, παρότι δεν έχει καμιά σχέση με τη δημιουργία του έργου τέχνης.¹⁷ Παρόμοια, ένας υποδηματοποιός πουλάει τα υποδήματα που κατασκευάζει προκειμένου να εξασφαλίσει τα αναγκαία για τον εαυτό του και την οικογένειά του, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτά που ο ίδιος έχει φτιάξει, ενώ κάποιος άλλος, παρόλο που δεν είχε καμιά συμμετοχή στην κατασκευή τους, μπορεί να τα οικειοποιείται. Η αντίφαση αυτή που υπάρχει μεταξύ δημιουργού και δημιουργήματος ήταν, κατά τον Μαρξ, και εξακολουθεί να είναι, γενικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης κοινωνίας.¹⁸ Οι εργαζόμενοι, συνεπώς, οι οποίοι με τον κόπο τους παράγουν τα προϊόντα, δεν έχουν τη δυνατότητα να τα απολαμβάνουν, ενώ κάποιοι άλλοι οι οποίοι έχουν στην κατοχή τους τα μέσα παραγωγής¹⁹ –μηχανήματα, καλλιεργήσιμες εκτάσεις, βιοτεχνίες κ.ά.– τα καρπώνονται. Πρόκειται, εντέλει, για μια κοινωνική αδικία, η οποία μπορεί να θεραπευτεί εφόσον τα μέσα παραγωγής περιέλθουν στους εργαζόμενους ή τους δημιουργούς, οπότε θα αποκατασταθεί η σχέση του δημιουργού προς το προϊόν του κόπου του, ενώ παράλληλα θα εκλείψει και το φαινόμενο της

16. Βλ. Θ. Πελεγρίνης, *Λεξικό της φιλοσοφίας. Οι έννοιες, οι θεωρίες, οι σχολές, τα ρεύματα και τα πρόσωπα*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2004, λ. «αλλοτρίωση».

17. Στο ίδιο.

18. Για την παραγωγή υπεραξίας, βλ. Ακαδημία Επιστημών της ΕΣΣΔ, *Πολιτική οικονομία*, Αθήνα 3^η 1975, σελ. 97-100 (πρωτότυπη έκδ.: Μόσχα 1959). Για τον ανταγωνισμό και την αντίφαση, βλ. G. Politzer/G. Besse/M. Caveing, *Βασικές αρχές της φιλοσοφίας*, μτφρ. Δήμου Μαλέα, εκδ. Αναγνωστίδη, Αθήνα 1963, σελ. 134-144.

19. Μ. Ρόζενταλ & Π. Γιουντίν, *Φιλοσοφικό λεξικό*, μτφρ. Πολ. Στεφάνου, εκδ. Αναγνωστίδη, Αθήνα 1963, λ. «μέσα παραγωγής».

εκμετάλλευσής του από τους κατόχους των μέσων παραγωγής.²⁰

Η αλλοτρίωση ή αποξένωση του ανθρώπου βρίσκει τέλεια εφαρμογή και στην περίπτωση του σύγχρονου αθλητή και του έργου του. Προϋπόθεση για την αναγνώριση και τη συμπερίληψή του στη λίστα των πρωτοκλασάτων αθλητών είναι η αντίστοιχη αναγνώριση του έργου του. Το αθλητικό προϊόν που παράγεται στον αγωνιστικό χώρο, δηλαδή η επίδοση, αποτελεί και τον αποκλειστικό παράγοντα ο οποίος καθορίζει την αναγνώριση του αθλητή, ενώ, αντιθέτως, σε περίπτωση έλλειψης του ρεκόρ κανείς δεν ασχολείται μαζί του. Η επίδοση αποτελεί όχι μόνο το κριτήριο της αναγνώρισης της αξίας του, αλλά και το μαγικό εισιτήριο ή το ποθητό κλειδί το οποίο θα εισαγάγει τον αθλητή στη σφαίρα της ανταγωνιστικότητας, ανοίγοντάς του τον παράδεισο της επιτυχίας. Όσο πιο πολύ, στη συνέχεια, διατηρεί ή ενισχύει αυτό το ρεκόρ, τόσο περισσότερο εκτοξεύεται και η δημοτικότητά του.²¹

Έχοντας, από την αρχή της «καριέρας» του, αυτή την επίγνωση, ο αθλητής θέτει από την πρώτη στιγμή έναν και μοναδικό στόχο: την επίτευξη του ρεκόρ, προκειμένου αυτό να διαμορφώσει το αθλητικό του έργο σε ανταγωνιστικό είδος. Η αρχή αυτή στην πραγματικότητα ισούται με πλήρη αποδοχή των όρων της υπάρχουσας αθλητικής αγοράς. Ο ελεύθερος χρόνος, με τον οποίο συνδέεται ο αθλητισμός από τη φύση του, καταργείται και αντικαθίσταται από τον εργάσιμο χρόνο. Ολόκληρος ο αθλητικός χρόνος, σταδιακά, αποκτά τα χαρακτηριστικά μιας εργασίας, με πρόγραμμα, ωράριο, χρονομέτρηση, υπολογισμούς, επαναλήψεις, συστηματική μέτρηση μυϊκής μάζας και βάρους, αυξομείωση και σταθεροποίηση καρδιακών παλμών. Όλα αυτά, που απαιτούν και προϋποθέτουν από τον αθλητή δέσμευση, απόλυτη ακρίβεια και αυστηρότητα στην εφαρμογή, αίρουν την ελευθερία του.²²

Ο άνθρωπος που υπήρχε κατά την έναρξη της αθλητικής προπόνησης διαδοχικά συνθλίβεται. Ένας καινούριος έχει εμφανιστεί, ο οποίος έχει θέσει τις επιθυμίες, τις ανθρώπινες αναζητήσεις και την υπόλοιπη ζωτικότητά του υπό στενό έλεγχο ή στην υπηρεσία ενός και μοναδικού στόχου. Πίσω από το μυϊκό έργο, πλέον, έχει κατασκευασθεί μια μηχανή, ανθρώπινη αλλά πάντως μηχανή. Όλα λειτουργούν όπως ένα ρολόι ακριβείας, ενώ ο αθλητής συνοδεύεται ή μάλλον εξαρτάται, εκτός από το ρολόι του χρόνου, και από τον προπονητή, τον διαιτολόγο, τον εργοφυσιολόγο, τον φυσιοθεραπευτή, τον ψυχολόγο, τον μάντζερ, τον χορηγό ή σπόνσορα, τον διαφημιστή, τον τεχνικό, τον έμπορο, το σύλλογο, την εταιρία. Ο αθλητής έχει μετατραπεί σε εξάρτημα μιας ολόκληρης βιομηχανίας, η οποία στήνεται δίπλα του για να χρησιμοποιήσει το δικό του έργο και να κερδίσει από αυτό. Έτσι επέρχεται

20. Βλ. Πελεgrίνης, *Λεξικό της φιλοσοφίας*, ό.π.

21. J.-M. Brohm, «Ολέθρια ιδεολογία», στο *Ο αδυσώπητος πόλεμος των σπορ*, ό.π., σελ. 75-78.

22. Γκαντερέ κ.ά., *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση*, ό.π., σελ. 20 κ.ε., 44-45.

μια απόσταση ανάμεσα στον ίδιο και στο σώμα του, και μια ταυτόχρονη απομάκρυνση από τις επιθυμίες του. Δεν λειτουργεί πλέον αυτόνομα, αλλά έχει εμπλακεί σε μια ετεροπροσδιορισμένη αλληλουχία κινήσεων, την οποία ακολουθεί μηχανικά, από κεκτημένη ταχύτητα, σχεδόν σαν υπνωτισμένος. Στη φάση αυτή δεν υπάρχει γι' αυτόν δρόμος διαφυγής. Αν σταματήσει σε αυτό το σημείο πάνε χαμένοι οι μεγάλοι κόποι της αφοσίωσης προς την επίδοση, αν όμως προχωρήσει πρέπει να εισχωρήσει βαθύτερα στην ένταση του στόχου, υποκύπτοντας σε αναγκαίους συμβιβασμούς.

Σε εκείνη περίπου τη χρονική περίοδο, ο αθλητής καταφεύγει σε επιλογές αντίθετες όχι μόνο με την κοινωνική, αλλά και με την προσωπική του ηθική. Όχι ότι δεν υπάρχει εξοικείωση του αθλητή με τις διάφορες ουσίες, καθώς από την πρώτη κιόλας στιγμή της αθλητικής του ενασχόλησης θεωρείται δεδομένη η υποστήριξή του με συμπληρώματα διατροφής, λήψη πρωτεϊνών, βιταμινών και υποκατάστατων. Από ένα σημείο, όμως, και μετά, βρίσκεται ενώπιον ενός ηθικού διλήμματος, καθώς το σώμα του δεν πηγαίνει παραπέρα και αδυνατεί να αποδώσει περισσότερα από φυσικού του, εκτός, μόνο, αν αναζητήσει τη βοήθεια εξωτερικών παραγόντων. Οι εξωτερικοί αυτοί παράγοντες, στην αρχή, ίσως χρησιμοποιούνται προσωρινά, καθώς δεν υπάρχει αθλητής ο οποίος θα επιθυμούσε τη χρήση φαρμακευτικών και χημικών ουσιών σε συστηματική βάση. Το ντόπινγκ συνιστά μια αναγκαστική, κατά κάποιον τρόπο, λύση για εκείνον που επιθυμεί διακαώς την πρωτιά. Η συνείδησή του, αλλοτριωμένη ήδη από το πάθος της ματαιοδοξίας, δεν έχει πλέον αναστολές ή ενοχές ως προς τη χρήση αναβολικών και χημικών βοηθημάτων, όσο κι αν ο ίδιος δημόσια μετά παρηρησίας την καταγγέλλει ή την αρνείται. Η αποσιώπηση εντάσσεται στα «κατά συνθήκη ψεύδη», με τα οποία ο αθλητής, ο προπονητής και οι συν αυτώ καλύπτονται, προκειμένου να προστατέψουν τη δημόσια εικόνα για την οποία ζει ο αθλητής. Με τον τρόπο αυτό ο αθλητής φτάνει στα μάτια του κόσμου τυλιγμένος με ένα χρυσό περιτύλιγμα, συμπληρώνοντας, με τις επιδόσεις του, τη βίβλο των κοινωνικών προτύπων. Αν στις περιπτώσεις αυτές η αθλητική ζωή συνιστά μια μορφή απάρνησης της ίδιας της ζωής, αν ο αθλητής περιορίζει τις άλλες του ικανότητες, αν εργάζεται σαν είλωτας σχεδόν ολόκληρο το εικοσιτετράωρο, αν η ζωή του ρυθμίζεται απολύτως από τον ψυχαναγκασμό της επίδοσης και αν, μαζί με όλα τ' άλλα, κακοποιεί το φυσικό του σώμα με τεχνικές και χημικές μεθόδους, δεν έχει σημασία. Αυτό που μετράει για την κοινωνική καταξίωση είναι το σελοφάν της επιτυχίας.²³

Τα πρότυπα που δημιουργεί το συγκεκριμένο σύστημα αξιών μπορεί προ-

23. Μπρομ & Περελμάν, *Ποδόσφαιρο, ό.π.*, σελ. 58. Πβ. K. Goggaki, «Sports and Technology Genetics: The Cloned Athlete», *Imeros*, 2005, τόμ. 5, τεύχ. 1, σελ. 87-98.

σωρινά να προκαλούν κάποια ικανοποίηση και να χαίρουν αποδοχής, αλλά στην ηθική τους βάση πάσχουν και αποπροσανατολίζουν την κοινωνία. Η αλλοίωση της πραγματικότητας που βιώνει η κοινή γνώμη, με προεξάρχοντα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, ανάγει τα ασήμαντα γεγονότα που συνιστούν οι αθλητικές συναντήσεις σε ζητήματα μείζονος σημασίας, και τον μισθοφόρο-αθλητή σε από μηχανής θεό.²⁴ Οι αληθινές αξίες δεν επιβεβαιώνονται, ωστόσο, μέσω της υπερβολής, της εμμονής, της προβολής και της μονομέρειας, αλλά μπορεί να είναι σιωπηλές, εσωτερικές, μακροπρόθεσμες και πολύπλευρες.²⁵ Η ενασχόληση που διαθέτει χαρακτηριστικά εξαναγκασμού και ανελευθερίας, ακόμη κι αν οδηγεί σε οποιοδήποτε «επιτυχές» αποτέλεσμα, δεν μπορεί να συνιστά κοινωνικό πρότυπο, καθώς πρόκειται για αλλοίωση της ανθρώπινης φύσης. Η κοινωνία που δημιουργεί και αποδέχεται τέτοια πρότυπα θα πρέπει, επομένως, να αποκτήσει επίγνωση του εαυτού της, αναζητώντας βαθύτερα τους ιδεολογικούς παράγοντες που προξενούν τη νοσηρότητά της.²⁶

Η αλλοτρίωση του αθλητή δεν απέχει, εντέλει, και τόσο από την αλλοτρίωση του εργαζόμενου, του χειρώνακτα ή του καλλιτέχνη, ο οποίος εξαναγκάζεται να πουλήσει το έργο του, μετατρέποντας την εργασία του σε μια αυτόνομη κι απέναντί του δύναμη και βάζοντας τη ζωή που προσφέρει στο προϊόν του σε απόσταση από τον εαυτό του. Ειδικά ο αθλητής, ο οποίος επιδιώκει διά της νίκης του να εξασφαλίσει πολύ περισσότερα από τα αναγκαία στη ζωή του, παρότι πουλάει το προϊόν του κόπου του και κατ' επέκταση το σώμα του και τον εαυτό του ολόκληρο, δεν μπορεί να χαρεί το αποτέλεσμα που ο ίδιος δημιούργησε, ενώ κάποιος άλλος, ο σπόνσορας ή η εταιρία, παρότι δεν είχαν καμιά συμμετοχή στην κατασκευή του, το απολαμβάνουν, αξιοποιώντας το για δικό τους όφελος. Έτσι, μεταξύ του αθλητή και του αποτελέσματος του έργου του παρατηρείται χάσμα και αντίφαση, ενώ και η απόλαυση που μπορεί να αισθανθεί ένας αθλούμενος από το έργο του έχει μόνο ένα, υλικό, αντίκρισμα: το πόσο ακριβά θα το πουλήσει.²⁷

Η αθλητική επίδοση δεν μπορεί, ωστόσο, να εκληφθεί ως εργασία, αλλά ανήκει πρωτίστως στους δημιουργούς της, και αυτοί είναι οι πρώτοι που θα πρέπει να αμείβονται από την προσφορά τους με συναισθήματα χαράς, ικανοποίησης και ευφορίας. Η ψυχική και πνευματική υπόσταση του ανθρώπου

24. Βροhm, «Ολέθρια ιδεολογία», *ό.π.*, σελ. 75-78.

25. Κ. Γογγάκη, *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, εκδ. Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2003, σελ. 385 κ.ε.

26. Μπρομ & Περελμάν, *Ποδόσφαιρο, ό.π.*, σελ. 56.

27. Γκαντερέ κ.ά., *Αθλητισμός, κουλτούρα και καταπίεση, ό.π.*, σελ. 17 κ.ε. Πβ. Κ. Γογγάκη, «Ο ανθρωπισμός του σώματος ως αντίβαρο στην αθλητική αλλοτρίωση», *Αντιτετράδια της εκπαίδευσης*, 2008, τεύχ. 87, σελ. 78-83.

είναι εξίσου σημαντική με τη σωματική και, επομένως, σεβαστή όσο τουλάχιστον και η σωματική, αν όχι και παραπάνω.²⁸ Η νάρκωση των συνειδήσεων, η διά του αθλητισμού ενίσχυση των αντιδραστικών προκαταλήψεων, η ταύτιση με τις συμμορίες των οπαδών, το εγκώμιο της κοινωνικής φυγής μέσω του αθλητικού ονείρου, η ειδωλολατρία ορισμένων βεντετών που αποτελούν μάλλον παράδειγμα προς αποφυγή παρά προς μίμηση, και ο απολιτικός αθλητισμός, δεν συνιστούν «συμβολή στον πολιτισμό», αλλά «ολέθρια ιδεολογία», υποστηρίζει ο Μπρομ.²⁹ Η άρση της μπορεί να επιτευχθεί μόνο με την καθολική ανατροπή του υπάρχοντος τεχνοκρατικού συστήματος και τη ριζική μεταβολή του παθητικού ρόλου της παιδείας. Όσο το κοινωνικό σύστημα, διά της παιδείας, αναπαράγει πρότυπα χαμηλής ηθικής συνείδησης, τόσο και το σύστημα αξιών της κοινωνίας θα κατακερματίζεται και θα φθείρεται.

28. Κ. Γογγάκη, «Η διαχρονική αξία του "ευ" στον αθλητισμό και η ηθική διάσταση του "ευ αγωνίζεσθαι"», *Φιλοσοφία και παιδεία*, 2008, τεύχ. 46, σελ. 7-10.

29. Brohm, «Ολέθρια ιδεολογία», *ό.π.*, σελ. 75-78.